

Cizre’de Bajari Olmak: Üstünlük mü? Farklılık mı?[†]

Being a Bajari in Cizre: Superiority? Is It Difference?

İrfan YILDIRIM*

Öz

Farklı coğrafyalarda, bir takım merkezi yerleşim yerleri ile yakın çevreleri arasında sosyal, kültürel ve ekonomik ayrılmalar yaşanmıştır. Birbirleriyle ilişkileri ise genellikle merkezin çevreyi şekillendirdiği şekilde olmuştur. Merkezi yerlerde yaşayanlar, özellikle ekonomik yönden avantajlara ve kültürel kazanımlara sahip olmuş, çevrede bulunanlardan daha iyi şartlarda yaşamıştır. İleri düzeydeki yaşam koşulları nedeniyle kendilerini üstün gören merkezdeki kesim ile çevreden gelenler arasında yaşanan gerginlikler veya çatışmalar bazı yerlerde önemli ölçüde izler bırakmıştır. Özellikle 1980’li yıllarla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde baş gösteren güvenlik olayları, çevre yerleşim yerlerinde yaşayanların şehir merkezlerine göç etmelerini doğurmuş ve bu göçler önemli oranda toplumsal sorunlara yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı, farklı türden avantajlara ve belirgin bir kültürel algıya sahip olan Cizre merkezinde yaşayanlar ile çevredeki yerleşim yerlerinden göçle gelen köylü ve göçerler arasında yaşanan ilişkisel sorunlara sosyolojik bir yaklaşımla odaklanmaktır. Çalışmanın konusunu merkezde yaşayan ve kendilerini bajari (şehirli) olarak gören ve diğer kesimlerden bariz şekilde üstün/farklı gören kesimin yakın çevreden gelenlere karşı yaklaşımları, aralarındaki ilişkilerin seyri oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle ve derinlemesine görüşme yoluyla elde edilen bulgular, bajari kesimin dışarıdan gelenlere yönelik üstenci ve alay edici bir yaklaşımı başından beri sergilediği, ilk dönemlere göre bu tutumlarından uzaklaştıkları, üstünlük içeren algının ise son dönemlerde giderek yok olmaya başladığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Bajari, Köylü, Koçer, Cizre, Merkez-Çevre.

Abstract

In different geographies, there have been social, cultural and economic disintegrations between some central settlements and their immediate surroundings. Their relations with each other were generally in the way that the center shaped the periphery. Tensions or conflicts between the people in the center, who consider themselves superior due to their advanced living conditions, and those coming from the periphery have left significant traces in some places. The aim of this study is to focus on the relational problems between the people living in the center of Cizre, which has different kinds of advantages and a distinct cultural perception, and the villagers and nomads who migrated from the surrounding settlements, with a sociological approach. The subject of the study is the approach of the people living in the center, who see themselves as bajari (urban) and clearly superior/ different

[†] Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Şırnak, Türkiye, e-posta, yldirmirfann@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9949-7667.

Geliş Tarihi/ Submitted Date: 04.07.2022

Kabul Tarihi/ Accepted Date: 07.11.2022

Online Yayın Tarihi/ Published Online Date: 30.12.2022

Atıf-Reference: Yıldırım, İ. (2022). Cizre’de bajari olmak: Üstünlük mü? Farklılık mı?. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 254-276.

from other sections, towards those coming from the close circle, and the course of the relations between them. The findings obtained through qualitative research method and in-depth interviews show that the bajari section has always exhibited an envious and cynical approach towards outsiders, and the perception of superiority has begun to disappear in recent years.

Keywords: Bajari, Villager, Koçer, Cizre, Center-Periphery.

Giriş

Kadim şehir merkezleri, yerleşim yerleri içerisinde coğrafi, ekonomik, eğitim ve kültür bakımından birer çekim alanı, dolayısıyla daha fazla nüfus barındıran, çevredeki yerleşim yerlerinde kalanların ihtiyaçlarına cevap veren yerlerdir. Dicle nehrinin kenarında kurulması ve tarih boyunca önemli ticaret yollarının kavşağında bulunması nedeniyle stratejik bir konumda bulunan Cizre ise, geniş ve verimli arazilere, hayvancılık yapabilmeye olanakları bakımından elverişli bir iklime sahip kadim bir kenttir. Coğrafi konumu ve yaşam için sahip olduğu potansiyel nedeniyle tarih boyunca önemli savaş ve istilaların yaşandığı ve çoğu kez talan edildiği bir merkezdir. Çok eski medeniyetlere ev sahipliği yapan kent, bölge çapında kendi kendisine yeten bir şehir; sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda ise yakın ve uzak çevresi için bir merkez konumunda olmuştur.

Köken itibarıyla Buxtî Aşiretine dayandırılan Azizan (Cizre) Mirliği (Beyliği), Moğolların/İlhanlıların güç kaybı yaşadığı dönemlerde, *Abdülaziz* veya başka bir görüşe göre *İzzettin El-Buxtî* tarafından kurulmuş (1338), Çaldıran Savaşıyla (1517) Osmanlı hâkimiyetine geçerek varlığını devam ettirmiştir (Baluken, 2021: 51). Tarihte sürekli Mir'lik (Beylik) düzeniyle yönetilen Cizre, neredeyse tüm dönemlerde kendi içinde otonom bir yapıya sahip olmuş, dışardan ise belirli bir devlete veya imparatorluğa bağlı olmuştur (Karademir, 2019: 440-441). Cizre Beyliği'nin 19.yüzyılın ortalarında sonlandırılması ve Cizre'deki beylerin aileleri ve destekçileriyle birlikte tasfiyesi (Doğan, 2010a: 15), bölgenin daha çok belirli ailelere bırakılmasını, dolayısıyla bölgedeki feodal yönetimin daha da güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde yönetim kademesi ile kurulan ilişkiler sayesinde elde edilen arazilerle bazı aileler, ellerine geçirdikleri ekonomik ve siyasal gücü uzun süre muhafaza etmiştir. Öyle ki bu aileler, birkaç köyün topraklarını ellerinde bulundurabilmiş, topraklarını köylülere kiraya vererek veya kendilerinin oluşturduğu organizasyonlar yoluyla işletmiş ve 'ağa aile' (malağa) konumuna gelmişlerdir. Göç eden veya ettirilen bazı ailelerin topraklarının da devralınmasıyla toprak ağalığı zamanla yerleşik bir toplumsal düzene dönüşmüştür. Ancak 1960'lı yıllardan sonra, eski İpek Yolunun bir devamı olarak Irakla gelişen ilişkiler ve sınırdaki araç geçişleri, köylü vatandaşların alışveriş yapma olanağına kavuşmasında kısmi şekilde etkili olmuştur. 80'li yıllarda, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde baş gösteren siyasal ve toplumsal olaylar, etkisini daha çok kırsal çevrede kalan ve genellikle yoksul olan köylüler ve hayvancılık yaparak yarı göçebe bir hayat süren göçerler üzerinde meydana getirmiştir. Buna mukabil köydeki arazileri ellerinde bulunduran ağa veya ekonomik yönden güçlü aileler, ellerindeki varlıklarını kaybetmemek için köylü ve göçerlerin yöneldikleri ideolojik eğilimlerin karşısında bulunmaya ve güçlü konumlarını korumaya, daha da sağlamlaştırmaya çalışmışlardır.

Merkez-çevre yaklaşımının da öngördüğü gibi tarih boyunca kadim bir yerleşim yeri olan Cizre merkezi, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yönden üst bir seviyede bulunmuştur. Osmanlıların son döneminden (1890) Cumhuriyet döneminin 1980'li yıllarına kadar, bölgede yaşanan siyasal ve toplumsal olaylar neticesinde göçerle oluşan heterojen

demografik yapı, merkezi yönetim ve genellikle bölgedeki kültürel algı tarafından homojen bir hale getirilmiştir. Merkez ve çevre ilişkileri etrafında şekillenen, geçmiş dönemlerde yaşanan ilişkilerde kullanılan ve esasen sosyal, kültürel ve ekonomik bir hiyerarşiyi de ifade eden bajari (şehirli), gundi (köylü), koçer (göçer) gibi kavramlar, merkezde ikamet edenler tarafından günümüzde dahi sıklıkla kullanılmaktadır. Modern dünyanın tüm toplumları ve kesimleri benzeştiren etkilerine rağmen, toplumsal bölünmeyi veya dışlanmayı ifade eden bu kategorik kavramların günlük hayatta hâlâ işlevsel halde olması dikkat çekici bulunmaktadır. Günümüz konjonktüründe ekonomik göstergelerin dışında ayırt edici etkenlerin çoğunlukla hayatın dışına itildiği dikkate alındığında, yaşam tarzı veya geldiği/doğduğu çevrenin üst düzeyde bir ötekileştirmeyi getirmesi de hayretle karşılanmaktadır. Zira din, dil ve etnik köken bakımından herhangi bir farkları bulunmayan kesimlerin ayrıştırıcı tutum takınmalarını gerektirecek unsurlar bir netliğe sahip değildir. Son kırk yılda yaşanan gerilim dolu ilişkilere ve ötekileştirme yaklaşımlarına temel teşkil edecek nüansların açığa çıkartılması bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu bakımdan farklı toplumsal kesimlerin merkezdeki ilişki yapılanmalarına etki eden, ötekileştirmeyi doğuran faktörlerin sosyolojik boyuttan irdelenmesi, bajari kesim üzerinden toplumsal ve kültürel bir analizin yapılması ve günümüzdeki yorumlar ışığında genel bir değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Literatüre bakıldığında Cizre merkezinde ikamet eden bajari kesim üzerinde yapılmış bazı çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Örneğin ‘bajariler’ üzerinde yüksek lisans çalışmasını yapan Zeren (2019), Cizre bajarilerini tanıtmaya ve seksenli yıllardan sonra çevreden merkeze gelenlerle farkını ortaya koymaya çalışmaktadır. Aksoy’un (2013) da, aynı etnik kesime mensup olmalarına rağmen bajari kimliğinin diğer kesimlerden farkını ortaya koymaya çalıştığı, bunu bajarilerin dışarıdan gelenlerle yaşadıkları sorunlar çerçevesinde ele aldığı görülmektedir. Ancak Cizre’deki bajari kesimin ötekilere karşı yaklaşımını ve farklı oldukları bazı sosyal, kültürel ve yönetsel hususları veya merkezin tarihsel geçmişini ve birikimini kendilerine mal edip üstünlüğe dönüştürerek ötekileri dışlamasını ele alan bir çalışmanın yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, günümüzde Cizre merkezinde yaşayan farklı kesimlerin algılarında yer alan bajariliğin neye tekabül ettiğini, son dönemlerde ötekilerle (köylü, göçer) yaşadıkları sorunları, ötekilere karşı bakış açılarını ve ilişkilerini, bajari kesimin son dönemlerdeki konumlarını ve diğerlerinden üstün oldukları yönündeki yaklaşımlarını konu edinmektedir. Amacı ise, aynı bölgedeki insan kümeleri arasında, özellikle merkezde oluşan ayrışmayı ve bu ayrışmayı doğuran sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel kodları, toplumsal gruplar arasındaki bölünmenin yeniden üretilmesini sağlayan dinamikleri, ‘merkez-çevre yaklaşımı’, ‘elitist teori’ ve ‘çatışma teorisi’ çerçevesinde incelemek ve değerlendirmektir. Ayrıca bajari kesimin üstünlük iddiasını oluşturan tarihsel, siyasal, kültürel ve ekonomik faktörlerin algı oluşumunda oynadığı rolü irdelemektir. Bu çerçevede literatürde gerçekleştirilen çalışmalardan hareketle kuramsal çerçevenin ve bajari olmanın detaylarına inilmekte; ayrıca nitel araştırma yöntemiyle ve mülakatlar yoluyla elde edilen verilerden hareketle, söz konusu kesimlere ait yaşam tarzları üzerinden ve kültürel farklılıklar temelinde, sosyolojik bir tahlil yapılmaya çalışılmaktadır. Öte yandan çalışmada sıklıkla kullanılan ‘bajari’ kavramı, Kürtçede şehirli anlamına gelmekte ve Cizre şehir merkezinde yaşayan, aile geçmişine bakıldığında “en az üç kuşak bir geçmişi olan” kimseler için kullanılmaktadır (K-2, 51). Aynı

şekilde çevreden gelenler için sıklıkla kullanılan gundî (köylü) ve koçer (göçer) kavramları da olduğu gibi veya bağlamları içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Kuramsal ve Kavramsal yaklaşım

Araştırma konusunun ve sahadan elde edilen verilerin anlaşılmasına ve peşine düşülen soruların cevap bulmasına katkı yapacağı öngörülen bu kuramsal çerçevenin, hem konunun kavramsal yönden, hem de teorilerle veya yaklaşımlarla kıyaslama bakımından katkı yapacağı varsayılmaktadır.

Merkez-Çevre Kavramları ve Kuramsal Yaklaşımlar

Merkez-çevre kavramları üzerinden geliştirilen tanımlamalar, genellikle siyasi bilimciler, ekonomistler ve sosyologlar tarafından araştırma alanlarıyla ilintili şekilde değerlendirilmektedir. Merkez-çevre kavramsallaştırmasını ekonomik farklılıklar temelinde ele alan ekonomistlerin yanında siyasi bilimciler, bu kavramsallaştırmaya yöneten ve yönetilenler üzerinden yaklaşırlar. Söz konusu kavramları, değerlerin ve kültürlerin değişimi temelinde okuyan sosyologlar ise toplumsal değişim veya çatışma dönemlerinin analizi bakımından ele almaktadırlar. Örneğin merkez-çevre kavramsallaştırmasını, toplumsal yönü bakımından sosyolojik analizlerde ilk kez kullanan Shils (1975: 3), bunu toplum yapılarında sadece coğrafi bir alan sınırlamasında değil, sosyal ve kültürel ilişki ağları içerisinde belirginleşen bir farklılaşma temelinde ele almaktadır. Ayrıca kendisi bu kavramsallaştırma üzerinden toplumsal değişmelerde etkili mekanizmaları ve merkezi değerler sistemini açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre yönetici veya otorite konumundaki kişiler tarafından kabul gören değer, sembol ve inançlar bütünü merkezi değerler sistemini oluşturmakta, bunların dışında kalan yaşamsal alanlar ise çevreye ait görülmektedir (Dereli Özkumova, 2016: 7). Esasen belirli bir coğrafi bölge üzerinde yerleşim yerlerinin siyasi, ekonomik ve kültürel yönlerden öne çıkan veya baskın gelen kentlerin veya ülkeler bazında devletlerin diğerlerine göre daha yoğun ilişkilere, değer ve potansiyele sahip olması ona zaten merkezi bir konum kazandırmaktadır. 'Çevre' kavramı ise, özellikle göç veya diğer toplumsal değişim dönemlerinde merkezin olanaklarına ekonomik ve kültürel donanım yetersizliği nedeniyle ulaşamayan priferiye karşılık gelmektedir. 'Çevre'nin kapsadığı mekânsal yayılım, salt gecekondular alanlarından ibaret olmayan geniş bir sosyal alana ve bağlama işaret etmektedir. Dolayısıyla coğrafi bir boyutla ele alınan merkez ve çevre kavramları, aynı zamanda stratejik yerleşim yerlerinin etraflarında bulunan ve daha çok küçük yerleşim yerlerinde kalanlarla yaşanan sorunlara işaret eden bir dikotomi içermektedir. Biri olmadan diğerinin anlam kazanmadığı bu ilişki biçiminde bir tarafın diğerini yok saydığı veya sömürdüğü, himayesine aldığı bir yapılanmayı da kapsama ihtimali bulunmaktadır. Öyle ki merkez-çevre ilişkilerinde amaç bütünleşmeyi sağlamak iken bazen ayrıştırma da yaşanabilmektedir (Öztürk & Ertürk, 2013: 211). Bu nedenle merkez çevre arasında meydana gelen gerginlikler genellikle uzlaşma ile sonuçlanmamaktadır.

Her toplumun kendine has merkezi bir alana sahip olduğunu ve genellikle bu alana yönelik bir kutsiyet taşıdığını belirten Shils, bu merkezlerin herkesi etkileyebilecek ölçüde gücü veya etkiyi, değerler ve inançlar sisteminden aldığını, çünkü merkezin, aynı zamanda yönetici kesimin sembol, değer ve inançlarının da merkezi olduğunu belirtmektedir. Zira bu merkezi alan, aynı zamanda kişiler, akrabalık sistemi, roller ve statü sistemi, siyasi teşkilat gibi

farklı kurumların faaliyetlerinden oluşan bir eylem alanıdır (Shils, 2002: 87). Merkezin bulunduğu alan rol ve statülerin, değerlerin, inançların cisimleştiği bir sahadır. Değer sisteminin en büyük taşıyıcısı ise devlet veya yönetim mekanizmasıdır. Bu nedendir ki merkezin değerleri, çevreye ve diğer kesimlere seçkinler aracılığıyla yayılmaktadır. Aralarında belirli bir uzlaşma bulunan seçkinler, kontrol altına aldıkları toplumda itaat edenlere ödül, karşı duranlara da ceza eğilimindedirler (Shils, 2002: 92). Buradan hareketle siyasi bağlamdaki merkez-çevre çatışmaları, bölgesel olarak toplumdaki siyasi aktörlerin devletin topraklarında tek tip yönetme hakkına karşı çıktığı, çoğu zaman çatıştığı devlet içindeki otorite yapısıyla ilgilidir (Pardos-Prado, & Sagarzazu, 2019: 4).

Diğer taraftan, coğrafi nesnelere hiyerarşik düzenini karakterize eden “merkez-çevre” kategorisi, heterojen yapıyı açıklayan temel bir kavramsal ayırımdır. Zira merkez teknolojik gelişmelere öncülük ederken, çevre merkeze olanak sağlar. Coğrafi konumlandırma sisteminde merkez bir avantaj, çevre ise dezavantajdır. Bölgenin coğrafi yapısı, yerleşim yerleri arasındaki konum farkını sabitler, merkezin öncülüğünde gelişir ve kendi kendini organize etme derecesini gösterir; daha sonra demografik, altyapısal, ekonomik, sosyal potansiyeller vb. metrik özelliklerin üst üste binmesi sonucunda değiştirilirler (Pylypenko, 2013: 67-68). Merkezin çevre üzerinde oluşturabileceği hegemonya ise farklılaşır. Siyasi ve ekonomik olabileceği gibi kültürel de olabilir ve bu hegemonya çoğu zaman beraberinde simgesel şiddeti getirebilmektedir (Dereli Özkumova, 2016: 6).

Siyasal düzlemde merkezi konum teşkil eden devletlerin de bulunduğu ve bu merkezlerin etrafında diğer az gelişmiş bazı devletlerin yer aldığı veya bir devlet içerisinde merkezi konumda bulunan bazı kentlerin olduğuna dair çalışmalar, siyasi ve kültürel çerçevedeki merkez-çevre modelleri bakımından dikkat çekici içeriklere sahiptirler. Örneğin Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal yapısını, merkez ve çevre modeli çerçevesinde ele alan Gülener (2007: 40), Osmanlı’nın Cumhuriyet dönemine göre daha tutarlı ve uzlaşmacı yapısına dikkat çekmektedir. Yine de Batıdaki merkez-çevre modeline denk gelmeyen bazı simgesel çatışma alanlarına vurgu yapmakta ve bunu kategorik şekilde dile getirmektedir. Ona göre, İmparatorluğun kuruluş dönemlerinde ‘göçebelik’ ve ‘yerleşiklik’ ikilemi, merkezin çevre ile yaşadığı ilk çatışma alanıydı. İkincisi ise merkezin çevreyi heterodoks (dini ve kültürel) bazı akımlarla beraber anması ve dışlayıcı bir yaklaşım sergilemesiydi. Ayrıca merkezin sahip olduğu kültürü çevredekilere karşı üstünlük aracı olarak kullanması da üçüncü çatışma alanıydı. Son olarak, seçkin resmi görevliler (genelde gayrimüslimlerden seçilirlerdi) ile çevre arasında oluşan sembolik farklılıklar ise dördüncü çatışma alanını oluşturmaktaydı. Benzer şekilde Mardin (2003:43), kendilerinden vergi alınmaması, tüccarlardan daha zengin olmaları ve besin kontrolünü ellerinde bulundurmaları nedeniyle Osmanlı dönemindeki resmi görevlileri elit bir konumda değerlendirmektedir.

Türkiye’de, modernleşme konseptinde ve siyasi çerçevede ele alınan merkez-çevre modeline göre, Batı’dakinin aksine, bütünleşmeden ziyade yer yer çatışma ve kırılma yaşanmış, merkezin zoruyla çevre dizayn edilmiştir. Elitler, devletin önceliklerini merkeze taşımış ve çevreyi reform ve devrimlerle dönüştürmeye çalışmıştır (Öztürk & Ertürk, 2013: 211). Özellikle son yarım yüzyılda, modernleşme alanında yaşanan gelişmeler kültürel yarılmaları ve gerginlikleri beraberinde getiren olay zincirini anlayabilmek için merkez-çevre modeli çerçevesinde ele alınmıştır.

Türkiye'deki merkez çevre ilişkilerini eşraf aileleri üzerinden ortaya getiren Özsan (2016: 389), taşra bölgelerinde yaşayanların, merkezde veya merkez olma ideallerinin bulunduğu ve bunun esasen güçlü bir toplumsal tasavvur olduğuna dikkat çekmektedir. Taşradaki elit ailelerin bir kısmının aynı zamanda merkezlerde elit konumda bulunmalarını çevrenin merkezde bulunma hayalini oluşturmaktadır. Çünkü çevre, kültür bakımından merkezin gerisindedir veya seçkinlerin kültürünü taklit ettiğinden merkeze göre ikincil konumdadır. Dolayısıyla toplumsal sınıfları veya sınıf tahayyüllerini araştırma konusu yapan çalışmaların konu ile ilgili temel dinamiklere merkez-çevre ilişkileri üzerinden ulaşabileceklerine değinmektedir.

Merkez-çevre modelinin anlaşılmasında öne çıkan *elitisit teori*, toplumun iktidar yapısı içerisinde sayıca az, ancak en güçlü insanların oluşturduğu merkezi elit bir grubun gücü elinde bulundurması üzerine kuruludur. Yönetim kademesinde belirlenen amaçlar ve değerler konusunda elitlerin konumunu ele alan Mills, 'siyasi elitler', 'askeri elitler' ve 'ekonomik elitler'den oluşan üç çeşit elitin olduğuna ve bunlar arasında gizli bir uzlaşmanın varlığına vurgu yapar. Elit teorisine göre, yöneten 'azlar' ve yönetilen 'çoklar' olmak üzere toplumlar iki kategoriye ayrılır. 'Azlar' gücü elinde bulundurur ve önemli kararları verirler, 'çoklar' ise güçsüz ve geniş halk yığını olarak elitlerin verdikleri kararlar doğrultusunda hareket ederler. Toplumsal güç ve kaynaklar da elitlerin kontrolindedir ve gerektiğinde harekete geçirme, yönlendirme olanağına sahiptirler (Morsümbül, 2015: 685). Elitlerin birbirlerine eşitliği veya denkliği önemli olmaksızın aralarında uzlaşmaya dayalı oldukça geniş bir mutabakat, özellikle merkezi kurumların elitleri arasında işbirliği söz konusudur (Shils, 1975: 12-13).

Esasen toplumsal yaşamda gruplar arası ilişkiler rekabetçi ve mahiyet itibari ile çatışmaya dayalı işlemektedir. Bazılarının ötekileri denetimleri altına alma girişimi veya amacı daima var olmuş, bu yöndeki amaçlar farklı yol ve yöntemlerle de gerçekleştirilmiştir. Hobbes'ın ifadesiyle 'kudret, birinin kudretinin ötekinin kudretinden ne kadar fazla olduğundan başka bir şey değildir' (Bottomore ve Nispet, 1997; 630). Ötekinin kontrolüne girmek istemeyen kesimlerin kendilerini var etme çabaları genellikle egemenlere karşı koymakla sonuçlanır. Toplumsal gruplar, sınıflar veya kesimler arasında bu anlaşmazlıkların kaçınılmazlığına vurgu yapan 'çatışma teorisinin genel yaklaşımı çatışmanın toplumsal gelişme ve ilerleme için gerekli olduğu yönündedir. Teorinin öncülerinden Marks ve Weber'in sınıfsal mücadele ve üretim araçlarına sahip olma konusundaki yaklaşımlarından ziyade, analizini güce ve otorite konumlarına bağlı olarak gerçekleşen toplumsal değişime ve gruplar arası çatışmaya dayandıran Dahrendorf, otoriteyi elinde bulunduranlar ve dışında kalanlar arasındaki çatışmanın kesintisiz varlığına dikkat çekmektedir (Slattery, 2015: 182). Marks ise toplumsal yapıyı *sınıfsal çatışmalar* üzerinden ele almakta, feodal dönemde üretim araçlarını elinde bulunduran burjuvazinin (kapitalist sınıfın) siyasal yönetici sınıfa karşılık geldiğini ve çeşitli ayrıcalıklara sahip olduğunu belirtmektedir. Emeginden başka verebilecek bir şeyi bulunmayan çalışanlar veya uygulayıcılar ise yöneticilerin sahip oldukları konum ve mallar için tehdit oluşturan kesimlerdir. Marks, ayrıca emekçi sınıfın dışındaki diğer sınıfların toplumda bağımsız bir siyasal mücadele yürütemeyeceklerine inanmakta ve en sert karşıtlığın yönetici sınıf ile emekçi sınıf arasında olduğuna/olacağına vurgu yapmaktadır (Morsümbül, 2015: 685).

Tarihsel Bakımdan Cizre Merkezi ve Çevresi

Cizre merkezinde, fraklı kesimlerden insan kümelerinin arasında, yakın dönemlerde yaşanan sert ayrışma kadar olmasa da ilişkilerde belirli bir mesafenin olduğu fark edilmektedir. Bu ilişkilere yön veren temel dinamiklerin anlaşılır kılınması Cizre’nin tarihsel, toplumsal ve kültürel yönlerinin bilinmesine bağlıdır. Bu sebeple Cizre’nin uzak ve yakın geçmişte yaşadığı bazı hususlara değinmekte yarar bulunmaktadır. Her şeyden önce kadim bir yerleşim yeri, farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması, merkezi çevreden farklı kılmaktadır. Çünkü yerleşim yeri olarak tarihteki izleri Neolitik Dönem’e kadar gerilere gitmekte ve M.Ö. 4000’lere ait bulgular, Mezopotamya’nın Uruk kültürünü yansıtan bir derinliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Yıldız vd., 2010: 226). Cizre, M.S. 905 yılı dolayında yaşayan Coğrafya bilgini İbn-i Vazıh elYaqubî’ye göre ismini Ceziretu’l-Ekrad’tan (Kürtlerin Adası) almaktadır (Baluken, 2021: 49). Buranın Ceziretü’l Ömer adını alması ise Hz. Ömer tarafından fethedildiği döneme denk gelmektedir. 1300’lü yıllardan itibaren ise Azizan Beyliğinin bölgede hüküm sürmeye başlamasıyla, ardından Bohti (Cizre) Beyliği adını alarak varlığını devam ettirmesiyle (Doğan, 2010b: 24) belirginleşen tarihsel dönem, Cizre’nin kültürel ve siyasal merkez haline gelmesinde başat bir konuma sahiptir.

1850’li yıllarda yaşanan yönetsel sorunlar, özellikle Bedirhani ailesi ve onlarla bağlantılı ailelerin tümünün sürgüne gönderilmesi sonucu (Doğan, 2010a: 15), Cizre merkezi önemli oranda boşalmış/boşaltılmıştır. Etrafında bulunan Arap bölgelerinden ve yakınlardaki yerleşim yerlerinden gelen birçok ailenin yerleşmesiyle Cizre merkezi, heterojen bir yapıya bürünmüştür (Yıldırım, 2022a: 458). Farklı bölgelerden gelmiş olmaları nedeniyle ailelerin/sülalelerin bütünleşmeleri zaman almıştır. Birbirinden farklı etnik ve mezheplere sahip ailelerin bir süre sonra bajaranlık etrafında bir araya gelinmiştir. Özellikle Arapların kaldığı bölgelerden ve etrafta bulunan yerleşim yerlerinden gelip yerleşen kesimlerin kültürel özelliklerini de buraya taşıdığına dair izlerle karşılaşmıştır. Bajari olmanın daha fazla şekil kazandığı 1890 ile 1980 yılları arasındaki dönem baz alındığında merkezdeki ailelerin çoğunun ticaretle ve esnafılık yapmakla uğraştıkları, bazılarının ise aile üyelerini devletin resmi görevlerine dâhil etmeye çalıştıkları, böylece zamanla başka illere yerleşmesine vesile oldukları görülmektedir.

Tarih boyunca stratejik konumundan dolayı Cizre, çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip olmuş, dinsel ve etnik farklılıkları bir arada yaşatmıştır. Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler, Yezidiler ve bunların alt yapılanmaları olan birbirinden farklı mezhepler varlığını koruyabilmiştir. Osmanlının son dönemlerinde, özellikle beyliğin sonlandırılmasından sonra görülen yönetsel sorunlar nedeniyle merkezi yönetim, bölgedeki sorunların çözüm bulması adına yöneticilerin yanından şeyhlere ve ağalara da alan açmıştır. Merkezin çevreyi şekillendirdiği önemli bir güç unsuru olarak elit kesimin, hem dinsel hem de yönetsel statüsü çevre üzerinde kullanılmıştır. Dünyevi statü ve roller ağalarda bulunurken, şeyhler de dinsel/manevi statü ve rollere sahip olmuş, ikisinin de birlikte ve birbirinden haberdar şekilde hareket etmesini ve çıkarlarının karşılıklı korunmasını beraberinde getirmiştir (Pekasil, 2012: 143). Gerek şehir merkezinde gerekse çevredeki yerleşim yerlerinde meydana gelen anlaşmazlıkların çözümünde ağalar ve şeyhler kilit rol oynamışlardır (Bruinessen, 1992: 365). Bu toplumsal mekanizmalar, özellikle köylü ve göçer kesimden oluşan aşiretler arası

sorunları, arazi anlaşmazlıkları, kız kaçırma veya namus olayları vb. sorunlarda yasal mekanizmaların yerini almış ve çözüme aracı olmuşlardır.

Birbirlerinin Ötekileri: Bajarî (Şehirli) - Gundî (Köylü) - Koçer (Göçer)

Şehirler, sosyal ve kültürel farklılıkları barındırmaları nedeniyle bir arada yaşamının ortak mekânları oldukları gibi medeniyetlerin oluşumuna da katkı sağlayan mekânlardır. Harvey (2013: 88), kent merkezlerini uygarlığın atölyesi ve aynı zamanda uygar insanın doğal evi olarak görmektedir. Özellikle kadim şehirler, farklı dinlere ve ideolojilere ev sahipliği yapan, kültürel çeşitliliği sağlayan yerlerdir. Hatta medeni olmanın yolu da şehirde yaşamaktan geçmektedir (Polat & Aktaş Polat, 2016: 574). İbn-i Haldun toplumları tanımlarken göçebe olan ve şehirde kalan topluluklara ve aralarındaki farklara dikkat çekmektedir. Şehirde kalanları 'medeni' diye tanımlarken kendisi de önemli bir şehir olan 'Medine' kentine ve taşıdığı özelliklere vurgu yapmaktadır. Medeniyetin 'Din' ve 'Medine' kavramlarıyla ilişkisi üzerinde durmakta ve aslında aynı kökten geldiklerini belirtmektedir. Ayrıca göçebeliliğin şehir yaşamından önceki bir merhale olduğuna değinmektedir (İbn-i Haldun, 2015: 308). Şehir yaşamına ayak uydurmak, yaşamda birçok uyarıcı ile karşı karşıya kalınması nedeniyle farklı konularda dahi fikir sahibi olmak demektir. Ayrıca eğitim, sağlık ve güvenlik kurumlarına erişme olanağı nedeniyle şehirler insani ilişkilerin yoğun yaşandığı merkezlerdir. Dolayısıyla kırsal alanda yaşayanlara göre bilgi ve kültür seviyeleri üst düzeyde olabilmektedir.

Bajari olmanın kriterleri arasında kültürel düzeyin önemli bir yer tuttuğu yönündeki algı yerli yazarlarda da söz konusudur. Örneğin bajari olmayı doğrudan kültürel sermayeye veya düzeye bağlayan Tüzün (Akt.: Zeren, 2019: 53), mal/mülk sahibi olmanın veya eğitim düzeyini yükseltmenin bajari olarak anılmak için yeterli olmadığını, bajari olmak için kültürel bir arka plana ve ailesinden birkaç kuşağın merkezde yaşamasının gerekliliğine dikkat çekmektedir. Diğer taraftan kendilerini medeni ve keyfine düşkün olarak tanıtan bajaranlar, daha çok geniş aile ilişkilerine, resmi dairelerde çeşitli statülerdeki memurluk görevlerine sahip olmalarıyla bilinmektedirler. Ayrıca babadan oğula taşıyıcı meslek olarak devam ettirdikleri esnafılık, tarihsel süreç içerisinde Cizre ile en çok anılan ve en iyi kazanç sağlayan meslek grubu olarak öne çıkmaktadır.

Kendilerini bölgedeki aşiret ilişkilerinin dışında tutmaya çalışan bajari kesim, yerleşik kültürün bölgedeki önemli figürlerinden biri olan Mir'lerin soyuna asaletlerini dayandırmaya çalıştıkları yönünde gözle görülür bir çabaları bulunmaktadır. Yönetici sınıfa mensup olmakla övünmeleriyle, esasen 'ötekiler' dediğimiz diğer toplumsal kesimlerin daha alt sınıfa ait olduğunu ve sınıflar arası farkın devam etmesi gerektiğini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Öyle ki asaletli olmaktan gelen kendi üstün konumlarını paylaşmak istemeyen bir tutumu takındıkları açıkça görülmektedir. Uzun bir geçmişten beri yerleşik bir toplumsal düzene, yüksek gelir getiren mesleklere ve toplumda siyasi bakımdan belirli statü ve rollere sahip olan bajaranların, bu koşullardan yoksun yaşayan köylü ve göçer kesimlerle eşit tutulmalarını kabul etmemektedirler. Bu nedenle eski dönemlerden beri kendileri dışında kalan ötekileri aşağılamanın sıradan bir hal aldığı söylenebilir. Örneğin eskiden dağ veya ova köylerinden, ya da Şırnak'tan birileri geldiğinde kendilerine 'Pis Kurmanclar' denilerek aşağılanmış ve kendileriyle alay edilmiştir (Zeren, 2019: 79). Kendileri de etnik olarak 'Kurmanç' olmalarına rağmen bu türden bir yaklaşım içerisinde olmalarının gerekçesi, kendilerini yönetici sınıfa ait

Mir, Beg (Bey), Şeyh, Ağa gibi üst sınıfa veya ‘bajari’ gibi üst düzeyde bir sosyal ve kültürel gruba mensup görmelerinde yatmaktadır.

Bajari kesimin diğerlerinden üstün oldukları iddiasına temel oluşturan hususlardan biri de bजारilerin özellikle son iki yüzyılda sahip oldukları ekonomik güç olduğu söylenebilir. Çünkü çevredeki yerleşim yerlerinde kalanlardan farkları en çok ekonomik kaynaklara sahip olmalarından kaynaklanmıştır. Cizre’nin merkezi bir konumda, tarihi İpekyolu üzerinde ve Dicle Nehri dolayısıyla su yolu ticaretine sahip olması, verimli tarım arazilerinin ve bölgede yapılan hayvancılığın merkezi olması tüm zamanlar için büyük avantaj sağlamıştır. Son dönemlerde elde edilen avantajların bir yenisi de Irak’a açılan sınır kapısındaki ticari ilişkiler oluşturmuştur. Örneğin 80’li yıllarda başlayan motorin alışverişi ile bilinen sınır ticaretinde bजारilerin kontrolünde gelişen bir ticari döngü söz konusu olmuştur. Zira motorin ithalatının başladığı dönemlerde tır ve kamyon alarak bu işe ilk başlayan bajari kesimidir (Aksoy, 2013: 119). Söz konusu kesim sadece sınır ticaretinde değil, genel olarak kaynaklara erişim, üretim ilişkileri veya kaynakların paylaşımı gibi konularda açık ara önde olmuş ve kendilerine ait bajari kimliğinin oluşmasında ve kendilerinin dışında kalanların öteki olarak konumlanmasında bu etkenler başat rol oynamıştır. Başka bir ifade ile bजारiler ve ötekiler arasında farklılığı oluşturan temel faktör iktisadi ilişkiler olmuştur.

Merkez çevre ilişkilerini ele alan teorik yaklaşımlar merkezin güçlü konumuna vurgu yaparken çevrenin güçsüz durumuna da dikkat çekmektedirler (Shils, 2002: 92). Cizre’nin köylerinde ikamet eden ailelerin yoksul kalmaları da, merkezde oturan köy ağalarının kontrolündeki topraklarda maraba/ırgatlık yaparak veya kira karşılığında toprağı sürüp biçmeye çalışarak geçimini sağlamalarından kaynaklanmıştır. Son dönemlere kadar kendi toprağına sahip olamayan köylüler, yoksulluğı derinden yaşamıştır. 1970’li yıllardan itibaren ağaların kontrolünde bulunan toprakları onlardan satın almaya yönelik bazı köylüler, böylece artı kazanca sahip olmaya başlamış ve ekonomik yönden az da olsa iyi bir duruma gelebilmişlerdir. 1980’li yıllarda Habur sınır kapısına giden yol üzerindeki köylerde şoförlerle gerçekleştirilen bazı alışveriş hamleleri ise, bölgedeki köylü ve göçerlerin ticaret ile ilgilenmelerinde ön ayak olmuştur. Sınır kapısının sağladığı alışveriş avantajlarına (motorin, sigara, çay...) yönelik köylüler, zamanla lojistik alanında da kendilerine yer açmışlardır. Özellikle 90’lı yıllarda sınır kapısından kaçak yollarla getirilen motorinin, daha sonra Başbakanlık Genelgesi’yle sınırlı ölçüde de olsa getirilmesine izin verilmesi, bölge insanının ekonomisine önemli bir katkı yapmıştır (Boyraz, 2000: 43). Kamyonlara 1,5 ve tırlara ise 2 ton motorin getirebilme izinlerinin hemen ardından bunun 4 ve 8 tona çıkarılması, halkın ticari alanda rahat hareket etmesini sağlamış ve köylüleri, ellerindeki imkânları kullanarak kamyon ve tır alımına sevk etmiştir (Zeren, 2019: 30). Bölge insanına ve özellikle köylü kesime ekonomik yönden önemli ölçüde rahatlama getiren bu izinlerin 2000’li yılların başında iptal edilmesi ve motorin alışverişinin tamamen yasaklanması, yörede önemli bir darboğazın yeniden oluşmasına yol açmıştır.

İbn-i Haldun’un dikkat çekmeye çalıştığı toplumsal yapılardan bedevilerin yaşam tarzına denk gelen (Çalışkan Akçetin, 2017: 360) yapılarıyla göçerler, mizaç olarak sert karakterli, çalışkan ve üretken insanlar olarak bilinmektedirler. Kırsal bölgelerin kendilerine has zorlu şartlarında yaşamak, özellikle konargöçer bir hayat sürdürmek, birçok olanaktan yoksun olmak demektir. Giyim kuşamın özensizliği, iletişim ve ilişkilerin geliştirilememesi,

çocuk eğitiminin yetersizliği, yemek kültürünün oluşmaması, yerleşim yerinden kaynaklı aksaklıklar, görgü kurallarının yerleşememesi kırsal bölgelerde bulunanlarda karşılaşılan başlıca sorunlar olmaktadır.

Bölgesel düzeyde bakıldığında, göçerlerdeki aşiret yapılanması ve bu yapılanmada açığa çıkan ilişkiler ve aşiretsel bağlar, diğer toplumsal yapılanmalara kıyasla en kuvvetli olanını oluşturmaktadır. Bedevi kabilelerdeki asabiyet bağları gibi birbirine destek olunmasını gerektiren göçerlik yapılanması, kimi yerde aşiret altı soy yapılanmasına da karşılık gelmektedir (Boyras, 2000: 27). Tüm toplumsal kesimler arasında gözlemlendiği gibi bölgede bulunan aşiretler arasında da hiyerarşik farklılıklar söz konusu olmuştur (Bruinessen, 1992: 82). Nüfus bakımından daha alt düzeyde bulunan bazı aşiretler ise büyük aşiretlerin himayesinde bulunarak varlığını devam ettirmiştir. Göç almayıp daha çok göç veren yerlerin bir özelliği olarak karşımıza çıkan aşiret yapılanması, esasen kimin hangi soya bağlı olduğunun bilinmesini ve her bir soyun zamanla genişleme göstererek ayrı kollara bölünmesini içermiştir. Türkiye'nin farklı bölgelerine dağılmış bulunan aşiret üyelerinin kısa sürede genişleme göstermesinin nedeni, yaşam tarzlarının bir gereği olarak çok çocuk sahibi olmalarından kaynaklanmıştır. Birden çok evliliğin yaygın olduğu göçer aşiretlerde evlilikler genellikle akrabalar arasında gerçekleşmiştir. Zamanla birbirinden ayrılan kollar kendi içlerinde dayanışma sergilerken üst çatıda diğer aşiret kollarıyla birleşmiştir. Genel olarak Cizre'de Tayi (Tayyan), Kıçı (Kıçan), Batuyi (Batuyan), Musareşan ve Xêrkan kollarından oluşan aşiretler, 'Şılıt' denilen üst çatı yapılanmasında birleşmiş ve genellikle birbirlerini koruyup kollamışlardır.

Merkeze Yönelik Zorunlu Göçler

Sosyoekonomik ve sosyokültürel olanakların yanında eğitim, sağlık, ulaşım ve sanayi gibi alanlara erişim imkânı bakımından şehirler, kırsal alanlarda yaşayanlar için cazibe merkezleridir (Dereli Özkumova, 2016: 9). Türkiye'de, 1950'li yıllardan itibaren şehir merkezlerine yönelik göçlerde gerçekleşen artışın bir benzeri Cizre merkezine yönelik de meydana gelmiştir. Ancak Cizre'de yerel yöneticilerin ve önde gelen ailelerin talebi, merkezin toplumsal ve kültürel dokusunu bozabileceği anlayışıyla, dışarıdan gelenlerin merkeze alınmaması yönünde olmuştur. Sosyokültürel yönden sorunlu görülen köylü ve göçerlerin merkeze alınmaması yönündeki algı köylü ve göçerler tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu tepkisellik, iddia edildiğine göre dönemin belediye başkanının ölümüne dahi sebebiyet verebilmiştir (K-9, 63). İlgili dönemlerde sürülerini satıp merkezde arazi almayı başaran bazı göçerler şehir merkezine yerleşmeye başlayınca köylülerin de merkeze gelmelerinin önü açılmıştır. Özellikle 70'li yıllarda belirgin şekilde başlayan merkeze yönelik göçler, sonraki on yılda kırsal alanlarda güvenlik nedeniyle gerçekleşen göçlerin yanında çok az bir oran teşkil etmiştir. Öyle ki 80'li yıllarda meydana gelen göçler merkezin nüfusunu yaklaşık 20 binden 50 bine, 2000'lerin başında ise 70 bine çıkarmıştır (Yıldız vd., 2010: 236). Yaklaşık 20 yılda merkezin nüfusunu 3,5 kat arttıran bu göçler, sonraki yıllarda da devam etmiş ve 2018 yılında 121 bine ulaşmıştır (Karademir, 2019: 448). Zorunlu tutulan göçerlerin önemli bir kısmı Cizre merkezine yönelmiş ve sadece 1990-95 yılları arasında boşaltılan 46 köyün büyük çoğunluğu merkeze yerleşmiştir (Karademir, 2019: 445). Söz konusu göçer merkezdeki sosyal, kültürel ve ekonomik göstergeleri doğrudan etkilemiş ve iletişim etkileşim kurma başta olmak üzere önemli ölçüde toplumsal sorunlar meydana getirmiştir. Kadim mahalleler (Mir Ali, Kale, Dağ

Kapı) dışındaki diğer mahalleler (Sur, Nur, Cudi, Konak) göçle birlikte ve çok kısa sürelerde oluşturulmuştur.

Olağanüstü göç dönemlerinin temel sorunları arasında öne çıkan gecekondulaşma ve dolayısıyla çarpık yapılaşma önemli bir kentleşme sorunu şeklinde değerlendirilmektedir (Çakır, 2011:210). Çevre yerleşim yerlerinden Cizre merkezine, 1985 ile 2000 yılları arasında olağandışı bir göç gerçekleşmiş, bu göçlerle birlikte merkezde işsizlik, yoksulluk ve altyapı sorunları eksik olmamış (Aksoy, 2013: 107), ilave olarak ötekileştirme ve dışlanma gibi sorunlar da baş göstermiştir.

Şehir merkezinin etrafında bulunan araziler çoğunlukla ekip biçilen ve piknik veya mesire alanı olarak kullanılan yeşil alanlar iken buralar, göçle birlikte derme çatma barınakların yapıldığı mahallelere dönmüştür. Çevredeki yerleşim yerlerinden gelen köylü ve göçerler, merkeze gelirken köy halinde veya kitlesel halde hareket etmişlerdir. Bu durum onların bazariler içerisinde sindirilmelerini veya bazarilerin yaşam tarzına adapte olmalarını imkânsız kılmıştır (Aksoy, 2013: 103). Ayrıca köyden gelirken ineğini, küçükbaş hayvanını, tavuğunu veya tandır kültürünü şehre taşıyan köylü ve göçerler, maddi olanakların yetersizliğinin yanında aşına oldukları yaşam tarzından uzaklaşmamışlardır. Aynı mahalleleri tercih edenlerin çoğu aynı köyde de komşuluk yapanlar olmuştur. Kısacası ilişkiler de, yaşam tarzı da köydekinin bir devamı şeklinde kalmıştır. Oluşan bu görünümün yanı başlarındaki bazarilerin kaygı ve endişelerini daha da arttırmıştır. Çünkü bazariler, şehir merkezindeki sayısal çoğunluklarını kısa sürede kaybetmiş, eskisi gibi feodal sistemle hakim oldukları köylü kesimin kontrolünü artık ellerinde bulunduramamıştır. Sahip oldukları kazanımlar kısa sürede birer birer elden gitmiş, işveren durumunda iken çalışan bir pozisyona düşmüşlerdir. Çalışan bazarilerin birçoğunun işvereni değişmiş, yeni iş sahipleri ise genellikle ötekilerden kimseler olmuştur. Kısaca, kendi rahatları bozulmasın diye yıllarca uzak durmaya çalıştıkları köylü kesim artık yanı başlarında yer almaya başlamıştır.

Zorunlu göçlerle birlikte Cizre merkezinin çok hızlı bir şekilde değiştiği ve aile başta olmak üzere sosyal kurumların hızlıca dönüşüme uğradığı yönünde görüşler öne sürülmüştür. Örneğin 80’li yıllara kadar bajari kesimde baskın olan sosyal doku ve geniş aile ilişkileri yerini çekirdek aileye bırakmış (Gül, 2014: 226), göçlerle birlikte çıkara dayalı bireysel ilişkiler baskın olmaya başlamıştır. Ayrıca merkeze yerleşen köylüler ve göçerler, bazarilerin yaşam tarzına özenmiş ve çoğu konularda kendilerini değiştirmeye çalışmışlardır. Ancak bu değişim, bazarilerde kimi yerde rahatsızlık oluşturmuş, hor görülmüş ve alaya alınmıştır. Sürekli hadlerini bilmeleri veya ait oldukları kültürel unsurlara ve yaşam tarzına göre hareket etmeleri gerektiği her fırsatta köylülere hatırlatılmıştır (Zeren, 2019: 12). Adeta toplumsal tabakalaşmayı andıran yaklaşımlar sadece bazariler ve ötekiler arasında yaşanmamış, köylü ve göçerler arasında da görülebilen bir durum olmuştur. Köylü kesim, yerleşik bir hayat yaşamadıkları ve belirli bir düzene sahip olmadıkları üzerinden göçer kesimi medeni olmamakla suçlayabilmiş, alaya alabilmiş veya aşağılayabilmiştir. Başka bir ifade ile köylü kesimin ötekisi göçerler iken bazarilerin ötekisi her iki kesim olmuştur (Zeren, 2019: 58).

Araştırmanın Yöntemi

Cizre merkezinde yaşayan, kendilerini yerli ve dolayısıyla dışarıdan gelenlere karşı kültürel bağlamda üstün ya da imtiyazlı görmeye çalışan bajari kesimin ötekilere karşı

yaklaşımını ortaya koymayı hedeflemektedir. Ulaşılan veriye göre araştırmannın yöntemi de değişebileceğinden bu çalışmada “yumuşak veri” olarak değerlendirilen izlenimlerden (Neuman, 2009: 224) hareketle nitel bir çalışma yöntemi esas alınmıştır. Araştırmannın deseni olarak ‘durum çalışması’ tercih edilmiş ve bu desen üzerinden Cizre merkezinde, son 40 yıldır, bajari, köylü ve göçer diye kategorik ayırma tabi tutulan kesimlerin birbirleriyle ilişkileri ele alınmıştır.

Durum çalışmasına, metodolojik bir yaklaşım olarak sistematik bir bilgi toplama üzere, özellikle sınırlı bir sitemin nasıl çalıştığı veya işlediği hakkında derinlemesine inceleme yapmak için başvurulmaktadır. Araştırmacının zaman içerisinde öngördüğü bir veya çoklu durumu derinlemesine ele aldığı, temalar yoluyla tanımladığı nitel bir araştırma yaklaşımı olarak bilinir. Başka bir deyişle ‘bir durumun derinlemesine çalışılıp betimlenmesi’ şeklinde de tanımlanabilir (Subaşı & Okumuş, 2017: 425). Olaylar, davranışlar veya durumlar hakkında önemli ve zengin bakış açıları sağlaması durum çalışmasının güçlü yanlarıdır. Özellikle güncel bir olguyu kendi bağlamında veya gerçek yaşam çerçevesinde, yoğun ve bütüncül bir şekilde ele almayı, içerikler arasında bağlantıları kurabilmeyi sağlayan görgül (ampirik) bir araştırma yaklaşımıdır.

Araştırma konusunun manipüle veya kontrol edilmeden, içsel anlamlarıyla anlaşılır kılmak üzere derinlemesine ve görece az kişiden bilgi edinmek, görüşmecilerin algıları üzerine yoğunlaşmak gibi hususlar, durum çalışmasıyla hedefe ulaşmanın parametreleridir (Aytaçlı, 2012: 2). Betimsel tanımlama ile analizler arasında kurulacak denge ile belirgin sonuçlar elde etmek mümkündür. Hatta sosyal gerçekliklerin en küçük ayrıntılarına kadar inme ve iyice özümseme olanağını vermektedir (Aytaçlı, 2012: 8).

Çalışmada elde edilen verilerin analiz edilmesinde başvuru alan betimsel analiz, elde edilen verilerin temalara göre özetlenmesine ve yorumlanmasına dayalıdır ve önceden hazırlanan temalarla eşleştirilmesini esas alır (Özdemir, 2010:336). Temalar ise çalışma kapsamında elde edilen veri parçalarından ilişkili olanlarının bir araya getirildiği birimlerdir (Merriam, 2013: 173). Belirli başlıklar altında toplanan veri blokları birer tema halini alır. Ayrıca bu çalışma, nitel araştırmalarda bir konunun durum, olay ve olgularla ilgili sayısal verileri ortaya koymayı amaçlamaktan ziyade araştırılan hususun gündelik yaşamdaki anlamlarına ve farklı boyutlarına ilişkin derinlemesine analizler yapmayı esas (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 70) almıştır.

Nitel araştırmalarda insanların inanç ve davranışlarına yön veren temel kabuller, anlamlar, aidiyetler ve bunların inşa süreçleri dikkate alındığından, gözetilen hususlardan biri de örneklem sayısının yeterliliğidir ve sayının fazlalığından ziyade derinlikli şekilde amaçlanan bulguların açığa çıkması temel amaçtır. Bu çerçevede katılımcı sayısının 5 ile 25 arasında olması önemli görülmektedir (Creswell, 2015, s. 81). Bu çalışmada, tekrara düşmemek için sayının sınırlı tutulması uygun görülmüş ve amaçlı örneklem olarak 10 katılımcı ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Görüşmecilerin erkek olması şartı aranmamış, ancak araştırma konusuna hâkim ve Cizre’deki sosyal yaşam hakkında bilgi sahibi olması, ileri yaşta bulunması şartlarına bağlı olarak yapılan inceleme sonucu söz konusu görüşmecilere ulaşılmıştır. Bu amaçla, Cizre merkezinde oturan ve bajari diye bilinen kesime mensup, aile olarak merkezdeki geçmişlerinin yüz yıldan fazla bir süreye tekabül ettiği 5 kişi,

merkeze yakın kırsal yerleşim yerlerinden son 40 yılda göçle gelen (köylü/göçer) şahıslardan da 5 kişi ile mülakat yapılmıştır. Amaçlı örneklemin, sağlıklı sonuçlar elde edilmesinde uygun bir yaklaşım olacağı düşünülmüş ve bu çerçevede, bajari ve diğer kesimlerin yaşadıkları deneyimleri ayrı şekilde paylaşımları istenmiştir.

Alan araştırmasında görüşmecilere sorulacak soruların etik açıdan müsaadesi Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu tarafından (27.04.2022- E. 35612) tarih ve sayılı izinle alınmış ve alan araştırması bu izin çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Bajari kesim ile kırsaldaki çevre yerleşim yerlerinden gelen köylü ve göçerler arasında yaşanan ilişkilerin sorgulandığı bu bölümde katılımcılarla gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen, konuyla ilişkili veriler üzerinde durulmaktadır.

Bajariler ile Ötekiler Arasında Yaşanan Gerginlikler

Göçle birlikte Cizre’nin kısa süre içerisinde önemli oranda büyümesi, demografik yapısının ani dönüşümü ve bajari kesimin önemli ölçüde dışarıya göç vermesiyle yaşanan erime, bajarilerde giderek yok olma tehlikesini doğurmuş, bu algı ötekilere karşı tepkisel olmalarını beraberinde getirmiştir. Önemli bir ihtiyacın olması durumunda bile bajariler, dışardan gelenlere kendilerini muhtaç etmemek için ellerinden ne gelmiş ise yapmıştır. Üstelik ufak sorunlarda bile öfkelerini ortaya koymuş ve dışarıdan gelenleri sindirmeye çalışmışlardır: *“Bajariler köylü ve koçer kesime karşı mesafelidir ve bunu sosyal hayatta gösterdiği gibi ticari ilişkilerinde de gösterir. Yakınında köylüye ait on tane iş yeri olsun, uzaktaki bajarinin işyerine gider alışverişini oradan yapar. Köylülerle bir şey paylaşma veya bölüşme niyetleri yoktur”*(K-6,62). Seçkinler teorisinin öngördüğü temel tezlerden biri elitlerin konumlarını korumaları yönündeki çabalarıdır. Kendilerini ötekilerden üstün gören bajari kesim de aynı yaklaşıma sahiptir. Çünkü köylü kesimin gözünü açtırmamak ortak kanaat sonucu oluşan bir tutumdur: *“...onların köylülere bakışı çok acımasızdır. Mesela şöyle bir sözü sıklıkla kullanırlar: Gundî mîna birincê ye, çiqas biqutî çêtir dibe”* (Köylü tıpkı pirinç gibidir, ne kadar döversen o kadar olgunlaşır)” (K-10, 67).

Göçlerden sonra da şehirdeki ayrıcalıklı konumlarını devam ettirmek isteyen bajarilere karşılık, ezici çoğunluğa sahip olan ve bir zamanlar ağalarının kendilerine yönelik aşağılayıcı tutumu nedeniyle oluşan olumsuz psikolojiden halen kurtulamayan köylü ve göçerler konumlanmıştır. Yaklaşık yarım asır boyunca kendilerinin merkeze yerleşmelerine engel çıkaran, kazanımlarını paylaşmaya yanaşmayan ve derinden bir çatışma yaşayan bajarilere karşı içten içe bir hesap sorma fırsatı köylü ve göçer kesimin eline geçmiştir.

Çok önceleri merkeze dahi almıyorlardı, 90’lı yıllarda da dışarıdan gelenlere büyük zulüm etmişlerdir, hepsi olmasa bile büyük çoğunluğu, ‘bizim bölgemize dışarıdan gelenler giremez’ gibi. Günümüzde pek göz önünde olmasa bile içten içe bir çekişme ve çatışma vardır. Bunun nedeni de artık ekonomik gücün diğer sınıflarda da artış göstermesidir (K-10, 67).

Diğer taraftan bajari kesimi öfkeliendiren önemli bir husus olarak kenar mahallelere yerleşen kesimlerin, beraberlerinde yaşam tarzlarını ve alışkanlıklarını da getirmeleri olmuştur. Zira ilişkilerin sınırlı düzeyde kalmasında ve dışarıdan gelenlerin kendilerine göre bir yaşam kurmalarında bu mesafeli ilişkiler etkili olmuştur. Merkez-çevre ilişkilerinin tipik

bir örneği olarak yakın çevreden gelenlerin dışlanmaları, tehlikeli ve varoş insanı olarak görülmeleri gururlarını önemli oranda incitmiş ve bazarilere rağmen yeni bir yaşam kurmaya yönelmişlerdir.

90'lı yıllarda buranın nüfus yapısı değişti, altüst oldu. Çevre köylerden gelenler kendi kültürlerini yaşam tarzlarını da mahallelere getirdiler. Tandır, tavuk, koyun ve keçileriyle beraber geldiler. Cadde ve sokaklarda başıboş inekler dolaşmaya başladı. Onlardan dolayı hayvan gübresinin kokusu sindi Cizre merkezine (K-2, 51). Gelirken de alışkanlıklarıyla geldiler. Genellikle yoksul idiler, bu yüzden kıt kanaat geçinirlerdi. Yani ekmek pişirmek zorundaydılar, başka seçenekleri yoktu. Çok mücadele verdiler, yeri geldi diğerleriyle çatıştılar. ... Köylülerde psikolojik olarak bir eziklik var. Çünkü yoksulluktan çok çekmişler. Ancak artık eskisi gibi değil, durumları genellikle düzelmiş (K-5, 68).

Çatışma teorileri, farklı kesimler arasındaki çatışmaların esasen dengesizlikten kaynaklandığına; güçlü tarafın kazanımlarını paylaşmaya yanaşmamasına bağlamaktadırlar (Slattery, 2015: 182). Cizre örneğinde, ötekilerin dışarıdan gelip kısa sürede önemli bir seviyeyi yakalamaları yaşanan çatışmanın temel dinamiğidir. Çünkü aile nüfuslarının sayıca çok olması, risk alabilmeleri, kolektif hareket etmeleri, dinamik ve çalışkan olmaları onların kısa sürede ekonomik yönden kendilerini toparlamalarında etkili olmuş, aynı zamanda bu durumları bajari kesimle aralarında çatışmaların derinleşmesini beraberinde getirmiştir.

Gundî ve koçerler, fazla sayıdaki çocukları sayesinde zengin oldular. Bazariler risk almazken, dışarıdan gelenler risk aldılar, zorluklara göğüs gerdiler ve başarılı oldular. Adamın 7-8 çocuğu var, birini kaçakçılığa veya riskli bir işe yönlendirebiliyor, çocuğuna 'eğer başarırısan hepimiz kurtuluruz' diyor. Nitekim o çocuk başardığında hepsinin ekonomik yönden ayağa kalkmasına vesile oluyor. Yerli ise bu risk almadığından yerinde sayıyor. Ayrıca zenginliğin önü kapalıdır. Doyuma ulaşmışsa biri artık heyecanını yitirir (K-2, 51).

Bajari kesimin dışarıdan gelenlerle yaşadıkları sorunların bir boyutunu da siyasal alandaki mücadeleleri oluşturmaktadır. Geçmişten beri siyasi görüşleri genellikle devletin merkez partilerine yönelik olan bajari kesim, 90'lı ve 2000'li yıllarda da bu yaklaşımını sürdürmüştür. Dışarıdan gelenler ise siyasi yaklaşımları itibari ile merkezin dışında kalan siyasi partilere yönelik eğilim göstermiştir. Aynı dili ve kültürü yaşamalarına rağmen diğerleriyle farklarını ortaya koymak üzere bazariler, bazı zamanlar dışarıdan gelenlerin siyasal eğilimlerine karşı durmuş ve rakip partiye yönelebilmıştır: *"Bazariler daha çok devlete bağlı insanlar, köylü kesimin kaybedecek fazla bir şeyi olmadığı için gözü pektir. Bedel ödedikleri için siyasetteki tehlikeleri göze alıyorlar. Bu yüzden aralarında ideolojik farklılıklar var"* (K-2, 51). Elit teoriye göre, elitler siyasi yönden ayakları daha sağlam yere basan görüşlere yakın olurlar. Buna mukabil çatışmacı teoriler (Morsümbül, 2015: 685), kaybedecek bir şeyi olmayan kesimlerin muhalif çizgideki konumlarına dikkat çekmektedirler: *"Bazariler Türkiye'deki siyasi partilerden genellikle AKP'yi kendilerine yakın görürler. Ancak içlerinde HDP'nin çizgisini benimseyenler de var. Çevreden gelenlerin neredeyse tamamının ise HDP çizgisinde olduğu söylenebilir"* (K-5, 68). *"Bazariler ile köylü ve göçerler arasında ideolojik ve siyasi kutuplaşmalar vardı. ...hâlâ da var"* (K-7, 59).

2000'li yıllardan sonra, bajari kesimin siyasi konulara yaklaşımlarında farklı veya çoğunluğun görüşüne aykırı şekilde mesafeli bir duruş sergilemelerinde etkili faktörlerden biri olarak, kimlik siyaseti güden HDP partisinin sürekli kepenk kapatmayı öngören siyaseti

olduğuna dikkat çekenler de bulunmaktadır. İlgili dönemlerde esnafların geneli bajari kesimindedir ve kazançlarına engel gördükleri olaylar nedeniyle tepkili oldukları görülmektedir.

Bajarilerin HDP çizgisinden uzak durmalarına etki eden en önemli faktörün, sürekli işyerini kapatmaya yönelik baskı kurmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Esnafların geneli bajarilerden oluşmaktaydı ve sürekli işyerlerinin kepenklerini kapatmak zorunda bırakılıyorlardı. Bu baskılar nedeniyle bajariler diğer partilere veya KDP çizgisine daha yakın olmaya başladılar (K-6, 62).

Öteki kesimlerin köylere veya kırsal alanlara bir daha geri dönmelerinin imkânsızlığını fark eden bajariler, tedirgin olmaya başlamış ve köklü ailelerin birbirleriyle ittifak arayışları baş göstermiştir.

Bajari Kesimin Üstünlük İddiası

Köklü ve merkezi yerleşim yerlerinin herkesi etkileyebilecek ölçüde bir kutsiyet taşıdığına değinen Shils (2002: 87), merkezlerin bu gücü tarihsel süreçte görülen değerlerden ve dinsel inançlardan aldığını belirtmektedir. Mills ise, toplumsal yaşamın elitlerini ayırt ederken daha çok *siyasi, askeri ve ekonomik* konumlarına çekmektedir (Morsümbül, 2015: 685). Ancak Cizre özelinde, hem tarihsel arka plandan gelen bir yöne, hem de ‘kültürel elit’ diyebileceğimiz bir konumlandırmadan söz edilebilir. Buradan hareketle, kadim Cizre’nin kültürel mirasının esas sahipleri olarak kendileri dışındaki kesimlere kapıyı kapatan bajariler, diğer toplumsal kesimlerin bu mirası sahiplenmelerinin kolay olamayacağını bilincinde hareket etmektedirler. Bajari kesimin ötekiler hakkında yaptığı değerlendirmelerden ve diğer toplumsal kesimlerle olan münasebetlerinden bunu görmek mümkündür.

Bajariler kendilerini köylülerden üstün görürler ve onlarla bir anlamda alay ederler. Örneğin ‘gundi nabin cundi’ (köylü kesimden iyi insan çıkmaz) sözünü çok kullanırlar. Cizre’nin bajari kesimi, Türkiye’deki ‘Beyaz Türkler’e karşılık gelir. Kendilerini çevre/kırsal bölgelerden gelenlerden her zaman üstün görmüşlerdir. Bu ego veya üstünlük yaklaşımı kısmen de olsa, halen de devam etmektedir. Örneğin önemli bir ihtiyaç halinde bile Bajariler köylülere muhtaç olmayı içlerine sindiremez ve onlardan herhangi bir talepte bulunmayı kendilerine yediremezler. Arkadaşlık ilişkilerimizde bile bunu görmek mümkündür. Çevremizde çok zengin olmuş köylü arkadaşlarımız var ama onlardan ziyade, maddi durumu iyi olmadığı halde bajari kültüründen geldiği için pozitif ayrımcılığa tabi tuttuğumuz, yardımcı olduğumuz, ilişkilerimizi sıklaştırdığımız arkadaşlarımız var (K-1, 50).

Diğer kesimlerden üstün olduğunu sezdirmek ise bajari kesimin hedeflediği davranışlardır: *“Bajarilerin çok şişkin bir egoları var. Çok samimi olsanız bile bir zaman geliyor ve sizden üstün olduğunu hissettiriyor. Tek başına sizin ayakkabınızı dahi temizleyebilir ama iki kişi olunca, yani yanlarında başka bir bajarili olunca kendilerinin üstün olduğunu göstermeye çalışıyorlar. Böyle garip insanlar...”* (K-6, 62).

Üstünlük iddiasının pratikte karşılık bulduğu alanlardan biri, bajari kesimin diğer toplumsal kesimlerle kız alıp kız verme konusundaki tutumlarıdır. Kendilerine denk görmedikleri köylü ve göçer kesime mesafeli davranmış ve akrabalık ilişkileri kurmaktan kaçınmışlardır: *“Bajariler Cizre’yi kendi evleri, kendilerini de evin reisi olarak görürler, köylü kesimin ve Cizre bölgesinin efendileri gibi. Her zaman için bir adım önde oldular... Mesela yakın dönemlere*

kadar da köylüler ve koçerler bazarilerden kız alamıyorlardı...” (K-2, 51). Zira kız alıp kız vermek, toplumda farklı statüde bulunan kesimler arası gerçekleşen bir pratikten ziyade daha çok eşitler/denkler arası meydana gelir. Bazariler, köylü ve konargöçer hayat yaşayan kesimi kendilerine eşit veya denk görmemiş ve onlarla kız alıp verme pratiğine yanaşmamıştır. Bu durum son dönemlere kadar da devam etmiştir.

Eskiden Bazariler, üstünlük taslamalarından dolayı kırsal çevreden kimselerle kız alıp vermezlerdi. Hatta yaşları 50'ye vardığı halde evde kalan kızları olduğunu biliyorum. Kız vermeyi görünüşte kabul etseler bile çok fazla altın ve takı isterlerdi. Bir anlamda vermemek için önünü keserlerdi. Yüksekten uçan bir algıları vardı ve bu nedenle kızların evde kaldığı olurdu (K-7, 59).

Bajari kesimin üstünlük iddiası genellikle Cizre'nin geçmişte yaşanan parlak dönemlerine ve asil insanlara kaynaklık etmesine dayandırılmaktadır. Asalete dayandırılan bu üstünlük iddiası, geleneksel bir yaklaşım olarak yer almaktadır.

Bazariler, üst toplumsal sınıfı oluşturan geçmiş dönemdeki yöneticilerin varisi olarak kendilerini görürler. Çünkü yöneticiler, her zaman ilim ehli insanları etraflarında bulundurmışlardır. Dolayısıyla Cizre'nin ilim ve kültürünün gelişmesinde yöneticilerin bu merkezde bulunmasının büyük etkisi olmuştur. Dolayısıyla bazariler de bu yüksek kültürü temsil ettiklerini düşünüyorlar (K-5, 68).

Dışarıdan gelen veya çevrede bulunan kesimlerle farklarını, hatta üstünlüklerini bariz şekilde belli ettikleri göstergelerden biri de şüphesiz ki eğitim alanıdır. Köylü ve göçer kesimin geçmişte çok uzun süreler eğitimden uzak bir yaşam sürmeleri, eğitimle içli dışlı olan bajari kesimin farkını ortaya koyan önemli bir etken olmuştur. Bazariler tarafından bu duruma sıklıkla vurgu yapılmakta ve bu konudaki imtiyazlı konumlarını ortaya getirmeye çalışmaktadırlar.

Günümüzde Cizre, Mardin bazarileri bu sıfatı bir üstünlük olarak değerlendiriyor. Çünkü kendilerini medeni, diğerlerini cahil görüyorlar. Çoğu bazarî sonradan bazarî olmuş ama aradan geçen süre fazla olunca millet artık onları da bazarî olarak biliyor, çünkü çok eskiden beri Cizre'de otururlar ve zamanında çocuklarını eğitim almaya yönlendirmişler (K-7, 59). Cizre'nin ileri gelen aileleri 1950'li yıllarda köy satıp çocuklarını Mardin'e, Diyarbakır'a, İstanbul'a göndermiş ve okutmuşlardır. Çocuklarını okutmak için büyük bedeller ödemişlerdir. Şimdi bu insanlar kendilerine göre eğitim için bir bedel ödediklerini düşünüyorlar, herhangi bir eğitim almamış ve kaide kural bilmez köylüler ile eşit olmayı kabul ederler mi? (K-1, 50).

Bazarilerin eğitilmiş olmalarından gelen üstünlüklerini kabul etmeyenler de bulunmaktadır: *“...aslında bazariler çok eğitilmiş veya uyanık falan değillerdi, merkezin dışındaki halk hiç bir şey bilmiyordu. Herhangi bir eğitimleri yoktu, ondan dolayı bazariler de kendilerini üstün görüyorlardı” (K-6, 62).*

Diğer taraftan merkezde ikamet edenler, çevredekiler tarafından akıllı insanlar olarak görülümekte ve öteki kesimlerde de, merkezdekilerle bir mücadeleye girişmenin beyhude olduğu yönünde bir algı bulunmaktadır. Bu algının oluşmasında yaşanan olaylar kadar bazarilerin üstenci bakış açılarının etkileri de söz konusudur. Çünkü karşı tarafı sert ve kaba şekilde tarif etmek ve bu doğrultuda muamele etmek genel bir kanaat halini almıştır: *“Cizre'deki bajari kesimi genellikle akıllı insanlar olarak bilirler, köylülerle defalarca çatışmaları*

olmuştur, ancak her seferinde üste çıkmayı bilmişlerdir. Çünkü bazariler, deşti dediğimiz ova insanıdır, bizde kırsal alanlarda kalanlar için “kafaları fazla çalışmaz” denilir. Çok serttirler” (K-10, 67).

Diğer toplumsal unsurlardan üstün olduklarına dair bajari kesimin iddiasının, aslında bilgi sahibi oldukları kadar, ekonomik olanakların yüksek düzeyde bulunmasıyla ve bu sayede elde edilmiş bir güçle ilişkili olduğuna dair bulguları veya şifreleri, dile getirilen görüşler üzerinden görmek mümkündür: “Bazariler kendilerini toplumun efendileri, burjuvazisi, esnafı ve mülk sahibi olarak görüyorlar. Hatta büyüklerimizin anlattığına göre bazariler köylerden gelenlere insanlara zulüm eder, köyden getirdikleri ürünleri ya ucuza alır, ya da zorla el koyarlarmış” (K-7, 59). Aynı şekilde bazarilerin asaletli olma yönündeki söylemlere itiraz edenler de söz konusudur.

Bajariliğin asaletle bağlantısı yok. Ne alakası var. Şehirdeydiler, üstleri başları temizdi, zenginlerdi, resmi dairelerin hepsini bilir tanırlandı, zaten çoğu onlardandı, okuyanlar onlardı, esnafların hepsi onlardı. Köylü açığız değildi, çok yazıklandı. ‘Kafasına vur ekmeğini al’, böyleydiler. (...) Köylülerin yaşamları çok zahmetliydi, yoğurdunu, peynirini, sebzelerini, meyvesini günlük getirip satar, geri dönerdi. Geçimini sağlayıp hayatta kalmaya çalışıyordu sadece (K-6, 62).

Bajari kesimin etraftaki yerleşim yerlerinden gelen kesimlerden kendilerini üstün görmelerini, bir zamanlar birlikte yaşadıkları Yahudilerden (Yahudilerin diğer milletlerden üstün olduklarına dair yaklaşımlarından) kaynaklandığını dile getirenler de bulunmaktadır. Sadece üstünlük iddiası konusunda değil, diğer birçok konuda da bazarilerin Yahudi geleneklerinden nüveler taşıdıkları ifade edilmektedir:

Bazarilerin üstünlüğü meselesi, kanaatimce Cizre’deki cühî dediğimiz Yahudilerden kalmıştır. Çünkü onlar da kimseyi beğenmez kendilerini diğerlerinden üstün tutarlardı” (K-3, 70). Mir Eli mahallesinde Cühi (cihi) dediğimiz Yahudi kimseler oturmuş. Çemê Cühîyan (Yahudi Nehri) tabiri oradan gelmedir. Mesleki uzmanlık gerektiren marangozluk, ayakkabıcılık, kalaycılık vb. işleri onlar yaparmış. Bunların hepsi cühîlerden kalma adetlerdir (K-9, 63).

Yaşanan ayrışmanın veya bajari olmanın üstünlük olduğu yönündeki algının kökeninde feodal yapının oluşturduğu kültürel dokuyla ilgili izler de bulunmaktadır. Çünkü ağalık düzeninde köylü ve göçer kesim, ağaya ait araziler üzerinden geçimini sağlamakta ve sosyoekonomik yönden ağanın himayesinde bulunmaktadır. Böylesi bir konumda bulunan kesimlerin bir süre sonra ağanın ikamet ettiği şehir merkezinde ağasının karşısına çıkması veya rakip konuma gelmesi malağa (ağa aileler) ailelerin ve çevrelerinin kabullenmekte zorluk yaşadıkları bir husustur.

Cizre’nin yakın geçmişinde ağaların önemli bir yeri var. Halk bu ağalardan çok çekmiştir. Bu ağalardan bazılarının ismi hala da korkuyla anılır. Mesela o ağa ailelerden biri veya hizmetçileri, sabah pazara gelmeden ve alışveriş yapmadan hiç kimse, köyden gelen ürünlerin olduğu pazardan ürün alamazdı. Ayrıca bu ağalardan birinin eşeği çok meşhurdu. Bu ağanın eşeği çarşı pazarda bir kimsenin herhangi bir eşyasına veya ürününe karışırsa da kimse eşeğe müdahale etmezdi. O yüzden Cizre’de ağalar meşhurdur ve bunların devamı olan bazariler de köylü kesimi maraba olarak görür... (K-8, 53).

Üstünlük iddiası, yaşam tarzları arasındaki farklılıklar dikkate alınarak dillendirilmiş ve oluşan bu algı köylü ve göçer kesim tarafından da kabul görmüştür. Çünkü toplumsal ilişkilerin oluşturduğu hiyerarşik yapı bajari kesimin konumunun daha üstte olmasını gerektirmiştir: “...bajarilerin üst bir konumda olduklarını köylü ve göçerler de kabul ediyordu. Resmîyeti gerektiren bir işleri olduğunda bajari birine başvurmak zorunda olduklarını bilirlerdi. Çünkü bajariler resmi yolları biliyorlardı, ...onlar da çoğunlukla menfaatlerine göre hareket ederdi” (K-7, 59).

Toplumsal yaşamda, bajarilerin diğer kesimlerle ilişkileri belirli oranlarda bir üstünlük algısına neden oluşturmuş ve bu algı ötekini alaya alacak ve küçümseyecek düzeylere varmıştır. Kadınlarda dahi bu algının yerleşik bir hal aldığına ve hâlâ da hüküm sürdüğüne dair iddialar söz konusudur. Bajari olmayan ama yaklaşık 40 yıldır merkezde ikamet eden bir esnafın izlenimleri, merkez-çevre ilişkileri bağlamında bajari olmanın konumunu ortaya koymaktadır. İlginç olan kısım ise kendileri de ‘kurmanc’ olan bajari kesimin (dolayısıyla kadınlarının) bu kavramı ötekiler için ve onları küçümsemek amacıyla kullanmasıdır.

Bajarili olmanın ayrıcalığı veya üstünlüğü eskiden o kadar dile getirilirdi ki insanların bilinçaltına işlemiş durumdaydı. Bunun fıkrası bile var: komutan askeri yanına çağırır ve kendisine sorar; ‘oğlum, nerelisin sen?’, asker de cevabını verir; ‘komutanım ben bajariliyim’ der. (...) Kendilerinin üstün olduğu düşüncesi kadınlarında da vardır. Halen de ‘Kurmanc hatin, Cizir xera bu’ (Kurmanclar geldi, Cizre bozuldu) sözünü bajari kadınlarından duyabilirsiniz (K-8, 53).

Kısacası ekonomik ve kültürel düzey bakımından üst bir kategori teşkil eden bajari kesimi, bu üstünlük içeren algılarını toplumsal yaşamdaki ilişkilere de uygulamış ve diğer toplumsal kesimlerden kendilerini üstün gören pratiklere dönüştürmüşlerdir.

Bajariliğin Son Dönemlerdeki Yansımaları: Değişim mi? Çözülme mi?

“İmtiyazlı olmaya alışmışsanız, eşitlik artık size zulüm gibi gelmeye başlar” (Anonim). Osmanlının son dönemlerinden itibaren şekil kazanan ve o dönemlerde çevreden gelip yerleşen önemli orandaki ailelerin oluşturduğu ‘bajari olmak’ jargonu, esasen diğer kesimlerle büyük ölçüde farklılıkları içermeyen bir çerçeveye sahiptir. Daha çok *yemek*, *giyim* ve *konuşma* gibi alanlarda oluşan farklılıklardan (Yıldırım, 2022b: 118-120) dolayı kendilerini çevreden gelenlerden ayıran bajariler, merkezi bir ekseninde gelişen ve biçim kazanan güç ilişkilerinin odağında bulunmuş, kendilerini yaşam tarzları, ekonomik ve kültürel düzey bakımından diğer kesimlerden üstün görmüşlerdir. Ancak modern dünyanın veya tüketim kültürünün tüm dünyada olduğu gibi bölgesel düzeyde de dayattığı toplumsal ve kültürel değişimi de çevreden gelenlere bağlayan kimseler bulunmaktadır. “Bu kültürümüz dışardan gelen göçlerle bozuldu. Özellikle köçerlerin gelişiyle rayından çıktı. Dışarıdan gelen göçlerle Cizre çok kirlendi. Yabancı bir erkek önüne çıktığında yönünü değiştiren çarşafli kadınlarımızın yerine, şimdi açık giyinen kadınlar geldi. Artık modern giyimli kadınlarımız çarşıda, pazarda, her yerdeler” (K-6, 62).

Diğer taraftan aradan geçen zamana ve alınan eğitimlere rağmen bajari olarak görülmemek, çevreden gelenlerin en çok mustarip olduğu, ne yapsalar da imajın değişmeyeceğini bildikleri; bajarilerin ise elden bırakmak istemedikleri ve üstünlüklerini dayandırdıkları bir konu olmuştur. “...Dicle mahallesine taşındık ancak aradan 15 yıl geçmesine rağmen hala bize farklı gözle bakan, bizim gundi (köylü) olmamızı yüzümüze vuran ve tartışmalarda

üstümüze gelenlerle karşılaşırız. Ben üniversite, kardeşlerim de lise mezunu, ama hala onlar tarafından bajari görülmez” (K-8, 53).

Özellikle 80’li yıllarda yoğun şekilde yaşanan göçlerle birlikte Cizre merkezinin demografik yapısı tamamen değişmiş ve bazarilerin oranı yaklaşık 1/3’e düşmüştür. 50’li ve 60’lı yıllarda dışarıdan gelenleri Cizre merkezine almayan veya yerleşmesine izin vermeyen bazariler, kısa bir süre içerisinde azınlık durumuna geçmiş ve onlar için varlıklarını korumanın yoluna bakmak, artık tek seçenek haline gelmiştir: “...esasen bizler Amerika’nın gerçek sahipleri olan yerli Kızılderilileriz. Ortak yanlarımız var, çünkü biz de burada azınlıktayız” (K-2, 51). “...bazariler bu bölgenin kültürü için lokomotifler, ancak son dönemlerde vagonlar arasında kaybolmaya doğru gitmektedirler” (K-5, 68).

Mills, elitleri kategorize ederken önemli bir payı ‘ekonomik elitler’e ayırmakta, kapitalizmin yaygın hale gelişiyle yükselen konumlarına dikkat çekmektedir (Morsümbül, 2015: 685). Diğerlerine karşı üstenci bakışlarına temel teşkil eden ekonomik göstergeler, bajari kesimin en önemli dayanaklarından biridir. Kenar mahallelere yerleşen göçer ve köylülerin ekonomik yönden güçlenmeleri ve sayısal çoğunluğu ellerine geçirmeleri, nihayetinde bazariler için güç ve iktidar kaybı anlamını taşımıştır. Elbette ekonomik güçle orantılı olarak diğer kesimlere karşı üstenci bakışlarında veya üstünlük iddialarında da gerileme yaşanmıştır. “Muhacirlerde fakirlik korkusu var, o yüzden her işi yaparlar. Bazariler her işi yapmazlar. Önerine çıkan her şeye koşmazlar. Utanırlar çevreden, tanıdıklara görünmek istemezler. Tanıdık biri görür, duyar diye kendisince kötü gördüğü veya kendisine uygun görmediği işlerden, davranışlardan uzak durur. Yani aslında kendisine yakıştırmaz” (K-9, 63).

Bajari kesimin birçok yönden yaşadığı gerilemeyi, mazlum olarak değerlendirdikleri köylü vatandaşların ahına bağlayanlar da bulunmaktadır. Çünkü köylü vatandaşlara göre zamanında yanlış davranışlar ve aşağılayıcı tavırlar sıklıkla yaşanmıştır.

Esnafların hepsi bazarili idi ve çok kötü huyları vardı. Dışarıdan gelen köylü veya göçerleri ikinci sınıf vatandaşı olarak görürlerdi. Zenginlerdi, dalga geçerlerdi, bir fiyat sorduğumuzda almak zorunda bırakırlardı. Elimizdeki ürünü kötülemek için her şeyi yaparlardı. Ancak fiyatı düşürdükten sonra alırlardı. Ama şimdi ortalarda yoklar gibi. Çünkü köylünün ahını çok aldılar. Şimdi esnafların çoğu köylü veya göçerdir (K-10, 67).

Kendi kültürlerine ait gördükleri özelliklerin neredeyse tamamının diğer kesimler tarafından da benimsenmesi ve yaşatılmasıyla bajari kesimi tarafından, kültürlerinin giderek yok olmaya doğru gittiği görülmekte, bu durumun sebepleri olarak kısmen yaşadıkları lüks yaşamdan kaynaklandığı varsayılmaktadır: “Bazarilerin içki ve kumar alışkanlıkları ve savurgan bir yaşama sahip olmaları onları geri geri götürdü. Cuma gününden itibaren Cizre’yi terk eder, Antep’e, Mersin’e eğlenmeye giderlerdi. Düğünlerde masalarını türlü içkilerle donatır keyiflerine bakarlardı” (K-7, 59). Eğlenme kültürünün yerleşik bir hal aldığı, bazı zamanlar abartıldığı yönünde görüşler de bulunmaktadır: “Bazariler genel olarak eğlence düşkünü, keyif peşinde olan insanlardır. Cizre’ye alkol ve kötü alışkanlıkları bazı bazariler getirdi. Çarşıda pazarda sıklıkla laf atarlardı kendilerinden olmayan kadınlara, özellikle dışarıdan, köyden gelip ürününü satmaya çalışan kadınlara çok laf atarlardı” (K-8, 53). Yemeklerine fazlasıyla önem vermelerinin yanında bazarilerin kazandıklarını harcama alışkanlıkları da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Tabir yerindeyse bazariler yemek için yaşarlar, çevreden gelenler de yaşamak için yerler. Bazariler en güzel yemek nerde ise oraya gidip yerlerdi. Kazançlarının %95’ini

harcarlarken, çevreden gelenler bunun tersini yaparlardı, yani %5'ini harcıyıp %95'ini biriktirirlerdi. Bundan dolayıdır ki bazariler mal mülk sahibi olmada yerlerinde sayarlarken çevreden gelenler daha fazla biriktirmeye başladılar (K-9, 63).

Kendilerini bajari olarak tanıtmının ve bajari olarak görünmenin sağladığı avantajlardan istifade etmek, eski dönemlerdeki kadar olmasa da, yine de bazı ortamlarda anlam kazanmaktadır. Üstünlük iddiasında bulunmak gibi bir formda değilse bile bazariliğin eski dönemlerde olduğu gibi toplum içinde ayrıcalıklı konumdan yararlanmak istemenin bariz şekilde öne çıktığı ilişkilere bazı zamanlar şahit olunabilmektedir: *“Söylemde hala bazarilik vardır, ama eylemsel olarak çok dar bir kalıpta kalmıştır. Örneğin devlet hastanesinde çalışan memurların geneli bajari ve bajaran bir hasta geldiğinde hasta sırası fark etmeksizin o kişiye tahsis edilir”* (K-6, 62). Yine de bajari olmanın eskiye oranla anlamından çok şey kaybettiğini düşünenler de bulunmaktadır: *“...bajari olmak artık anlamsız kalıyor, paran varsa en büyük bazarili sen oluyorsun, geçmişleriyle övünüyorlar, ama geçmiş geçmişte kaldı. Günümüzdeki ilişkiler farklıdır. Benim için bir şey ifade etmiyor, ama öyle görünmek isteyen için belki ifade ediyordur...”* (K-7, 59).

Günümüzde bajari olmanın, dışarıdan gelenler için çok anlam ifade etmediği Cizre'nin toplumsal yaşamında, ilişkiler tamamen ekonomik göstergeler üzerinden şekil kazanmakta ve insanların asalet veya kültür düzeyleri veya bu yöndeki beklentileri giderek geri planda kalmaktadır. Önemli ölçüde değişim yaşamalarının yanında bajari kesimi, son dönemlerde kendi içlerinde yaşadıkları çözülme ve dağılma nedeniyle giderek yok olma tehlikesinin de yanı başlarında olduğunu hissetmektedirler.

Sonuç

Cizre'de bajari olmanın ne anlama geldiği ve ötekilerle (köylü, göçer) ilişkilerinde sahip oldukları bakış açılarının sosyal, ekonomik ve kültürel çerçeveden, ayrıca yaşam pratikleri bakımından sorgulandığı bu çalışma, özellikle 80'li yıllarda yaşanan göçlerle belirginleşen merkezdeki bajari, köylü ve göçer kesimler ve ilişkileri üzerinde durmaktadır.

Kuramsal olarak merkez-çevre modeli, elitist teori ve çatışma teorisi çerçevesinde ele alınan bu çalışmada, sahada elde edilen bulgulara bakıldığında teorilerle örtüşen boyutlar olarak:

1. Cizre merkezinin kadim, stratejik, siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlardan, sadece çevredeki köylerin değil, uzak çevrede bulunan kasaba ve şehirler için de öne çıkan bir cazibe merkezi olduğu anlaşılmıştır. Yakın ve uzak çevre için eğitim, ticaret, zanaat ve taşımacılık gibi faaliyetler tarih boyunca eksik olmamıştır. Dolayısıyla tüm dönemlerde merkez avantajlı, çevresindeki yerleşim yerleri ise dezavantajlı bir konumda olmuştur.

2. Elitist teorinin toplumsal yaşamda dikkat çektiği üst (elit) tabakanın türleri olarak siyasi elitler, askeri elitler ve ekonomik elitlerin yanına 'kültürel elitler' diyebileceğimiz bir kavramsallaştırma etrafında şekil kazanan statüden de söz edilebilmektedir. Ki bu kavramsallaştırma Cizre merkezinde ikamet eden ve çevre üzerinde büyük ölçüde etkili olan kişi veya ailelerin konumlarıyla örtüşmektedir. Ayrıca Ağa, Mir, Paşa veya Komutan, Şeyh, Seyyid, Seyda ve isim yapmış bazı esnaf ve tüccarlar, bölge çapında rol ve statülere sahip olmuş ve çevredekilerin yaşamları üzerinde etkili olmuşlardır. Bu statülerin yanında 'bajari olmak' da kültürel çerçevede *elit* bir konum olarak görülmüş ve diğer kesimlerden üstün olmanın bir aracı olarak kullanılmıştır.

3. Özellikle Dahrendorf’un öne sürdüğü biçimiyle çatışma teorisinin öngörüsü doğrultusunda bakıldığında, göçle gelen kesimler ile yerli (bajari) kesim arasında çatışma ve gerginlikler eksik olmamış, bu çatışmaların sonucu olarak bazı bajari aileler dışarıya göç etmiştir. Dışarıdan göçle gelenler ise kendilerini topluma kabul ettirmek üzere daha fazla çalışmaya ve ekonomik yönden güçlenmeye yönelmişlerdir. Son dönemlerde Cizre merkezi, büyük göç dalgalarına maruz kalmış ve şehir kısa zamanda yaklaşık üç kat büyümüştür. Bu durum bajari kesimin rahatını ve şehrin ahengini ziyadesiyle bozmuş, farklılıklar çatışmanın birer unsuru haline gelmiş, köylü ve göçer kesimler bazarilerin ötekileri haline gelmiştir.

Sonuç olarak bajari kesim, Cizre’nin tarih boyunca sahip olduğu ayrıcalıkları, özellikle son 40 yılda ötekilerle paylaşma niyetinde olmamış ve diğer kesimlerden üstün olduğunu her fırsatta göstermeye çalışmıştır. Önceleri, diğerlerinden üstünlüklerini ekonomik ve kültürel göstergeler üzerinden savunan bazariler, son dönemlerde sadece bazı alanlarda öne çıkan kültürel farklılıklara sarılmak durumunda kalmışlardır. Günümüzde Cizre merkezinde yaşayan toplumsal kesimlerin aynı dile, dine, mezhebe ve etnik kökene bağlı olmalarına rağmen aralarında sadece sınıfsal ve yaşam tarzları düzeyinde farklılaşma söz konusu olmuştur. Giyim/kuşam, konuşmalardaki telaffuz biçimi ve yemeklerdeki çeşitlilik gibi bazı kültürel göstergeler, günümüz bajari kesimini diğerlerinden farklı kılan hususlar olarak öne çıkmıştır. Özellikle eğitim düzeyinin yüksek olmasıyla veya varlıklı olmakla bajari olunamadığı yönünde bazarilerde güçlü bir kabulün olduğu fark edilmiş, son dönemlerde ise bajari olmanın çok anlam ifade etmediği, özellikle dışardan (çevreden) gelenler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Ekonomik gücün ilişkilerdeki konumunu ve ağırlığını erkenden fark eden ötekiler, günümüz ekonomik döngüdeki üstünlüğü ele geçirmiş ve kendilerini toplumda var etmişlerdir. Diğer taraftan zaman zaman kendilerini bajari kesime benzetmeye çalışan ötekiler, bajari kesim tarafından ne bajari olabildikleri ne de kendileri kalabildikleri şeklinde değerlendirmelere konu olmuşlardır. Modern hayatın dayattığı bireysellikle beraber bajari kesimde de önemli ölçüde bir çözülme yaşanmış, varlıklı olanların dışarıya göç etmesiyle bu kesim, hem sayısal hem de ekonomik güç yönünden gerilerde kalmıştır. Ötekilerin her alanda öne çıkmaları bajari kesimin içe kapanmasına ve kültürel nüvelerine daha çok sarılmasına yol açmış, ancak insicam giderek bozulmuş ve bajari kesim eski dönemlerde yaşanan görünümünden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Günümüzde ise farklılık düzeyinde kalan argümanların üstünlük iddiası için yeterli olmadığı fark edilmiş ve köylü/göçer kesime karşı başvurulan üstünlük algısı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Kaynaklar

- Aksoy, E. B. (2013). *Cizre örneğinde etnisite içi karşılaşma biçimleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Hacettepe Üniversitesi.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Baluken, Y. (2021). Aşiretten mîrliğe buxtiler. *International Journal of Kurdiname*, 4, 46-65.
- Bottomore, T. & Nispert, R. (1997). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi*. Ayraç Yayınevi.
- Boyras, Y. (2000). *Cizre ilçesinin sosyo-kültürel Yapısı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Bruinessen, M. V. (1992), *Ağa, şeyh, devlet* (Banu Yalkut, Çev.). İletişim Yayınları.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri*. Siyasal Kitabevi.
- Çakır, S. (2011). Türkiye’de göç, kentleşme/gecekondu sorunu ve üretilen politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 209-222.
- Çalışkan Akçetin, N. (2017). İbn-i Haldun’un tarih, devlet ve toplum anlayışının günümüz açısından değerlendirilmesi. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 24, 353-375.
- Dereli Özkumova, E. (2016). Merkez-çevre teorileri.
https://www.academia.edu/37188923/Merkez_%C3%87evre_Teorileri_docx
- Doğan, C. (2010a). 1843–1846 Nasturi olayları ve Bedirhan Bey. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 1-18.
- Doğan, C. (2010b). *Cizre ve bohtan emiri Bedirhan Bey (1802-1869)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Gül, İ. (2014). *Tarihi ve beşeri coğrafya bağlamında Cizre ilçesinde sosyal yapıda toplumsal değişme ve modernleşme* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Gülener, S. (2007). Türk siyaseti’nde merkez-çevre ilişkilerinin seyri ve 27 mayıs 1960 darbesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 36-66.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal adalet ve şehir*, Metis Yayınları.
- İbn-i Haldun. (2015). *Mukaddime* (S. Uludağ, Çev.). Dergah Yayınları.
- Karademir, D. (2019). Cizre şehrinin kuruluş ve gelişimi. *Rating Academy (Journal of Awareness)*, 4(4), 433-454.
- Mardin, Ş. (2003). Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar: merkez-çevre ilişkileri. Türköne, M. & Önder, T. (Derleyenler), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1)*. (ss. 35-77). İletişim Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma* (S. Turan, Çev.). Nobel Yayınları.
- Morsümbül, Ş. (2015). Merkez-çevre perspektifinde Türk toplum yapısında gözlemlenen problem alanlarına yönelik sosyolojik bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 10(2), 679-696.
- Neuman, W. L. (2009). *Toplumsal araştırma yöntemleri I* (S. Özge, Çev.). Yayınodası Yayınları.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Öztürk, M. & Ertürk, D. (2013). Merkez-çevre yaklaşımı bağlamında 1980 sonrası Mardin siyasetinde öne çıkan ana eğilimler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 207-228.
- Özsan, G. (2016). Türkiye’nin sosyal dokusunda değişen ve değişmeyen unsurlar: Eşraf aileleri ve eğitim. Sunar, L. (Editör), *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. (ss. 385-416). Matbu Kitap.

- Pardos-Prado, S. & Sagarzazu, I. (2019). Economic performance and center-periphery conflicts in party competition. *Sage Journals*, 25(1), 50-62. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1354068818816978>.
- Pekasil, T. (2012, 14-15 Nisan). Toplumsal statü göstergesi olarak dini otorite tipleri: Cizre örneğinde şeyh, molla ve seyyidler. [Sempozyum sunumu tam metin]. Uluslararası Bilim Düşünce Sanatta Cizre Sempozyumu, Cizre, Türkiye.
- Pylypenko, I. (2013). Center-periphery relations and connections: Regional Dimension https://www.researchgate.net/publication/340737814_CENTER-PERIPHERY_RELATIONS_AND_CONNECTIONS_REGIONAL_DIMENSION.
- Polat, S. & Aktaş Polat, S. (2016). Bedevi ümrandan hazeri ümrana geçiş: boş zaman kültürüne bir bakış. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 572-583.
- Shils, E. (2002), Merkez ve çevre (Y. Z. Çelikkaya, Çev.). *Türkiye Günlüğü*, (70), 86-96.
- Shils, E. (1975), *Center and periphery essays in macrosociology*. University of Chicago Press.
- Slatery, M. (2007). *Sosyolojide temel fikirler*. Sentez Yayıncılık.
- Subaşı, M. & Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (2022a, 09-10 Mart). Cizre merkezinde bulunan kadim ailelerin kökenleri üzerine bir araştırma. [Konferans sunumu tam metin]. 7. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Kayseri, Türkiye.
- Yıldırım, İ. (2022b). Bajari kültürü üzerine nitel bir araştırma. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 3(2), 104-122.
- Yıldız, M. Z., Haykır, M. & Erdem, E. (2010, 14-16 Mayıs). Cizre’nin kentsel gelişim süreci. [Sempozyum sunumu tam metin]. Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, Şırnak, Türkiye.
- Zeren, A. (2019). *Kimlik oluşumu; Cizre’de bazariler (1960-1990)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.